

במדור הערות, בהמשך למספר מאמרים שראו אור במגדים בשנים האחרונות, מציע ח' לחמיש פירוש חדש לפשר יחסו של יוסף אל אחיו משהגיעו למצרים.

ועוד עמנו שתי תגובות למאמרים שנתפרסמו בגיליונות האחרונים: בנושא חטא אדם הראשון בעץ הדעת, ופירוש הכתוב בשמ"א ו', יט.

המערכת

יונתן גרוסמן

המסרים שבסיפורי שליחות יוסף לאחיו בשכם ושליחות דוד אל אחיו אל המחנה

רבים כתבו על מושג השליחות כעל מטרה העומדת בפני עצמה בהתפתחות הנפשית של 'השליח'. ברצוני לדון במאמר זה באספקט אחר של סוגיה זו. ישנם מקרים שבהם השליחות פועלת כאמצעי חינוכי לשליח עצמו. היא מסייעת לו לפתח את אישיותו ותורמת תרומה של ממש לעולמו הרוחני והנפשי. על השליח להפנים את חוויית השליחות ומסריה והדבר מכשיר אותו לקבלת תפקיד נוסף, בכיר יותר, תפקיד מכריע אשר עליו ליטול בהמשך דרכו.

במאמר זה נדון ונשווה בין שני 'שליחים' המוזכרים במקרא: יוסף ודוד. שניהם נשלחים על-ידי אביהם לשליחות הנראית תמימה ופשוטה, אך הדברים מסתבכים במקום האירוע: יוסף נמכר לעבד ודוד נלחם בגלית. כעבור זמן מה מגיעים שניהם למלוכה. לדעתי, הקשר איננו מקרי. מסתבר, שהשליחות קידמה אותם, חינכה אותם וסייעה להם לתפוס את כתר המנהיגות בעם ישראל.

השתדלנו להיות צמודים לפסוקים עצמם, לפרשם לפי פשוטם ולנתחם ניתוח ספרותי, עד כמה שהדבר ניתן, מבלי להיזקק לדרשות. השתדלנו 'להיכנס לעורן' של הדמויות הפועלות, מבחינת מעשיהן ותחושותיהן.

הדמיון בין שליחות יוסף לשליחות דוד

כמשוויים בין שתי השליחויות, של יוסף ושל דוד, מוצאים נקודות רבות המשותפות לשני הסיפורים - לשונות, מוטיבים ורעיונות - עד שקשה לקרוא את האחד מבלי להיזכר באחר.

הסיפורים מופיעים בבראשית ובשמואל:

וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם. ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני. ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך

ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחו מעמק חברון ויבא שכמה

(בראשית ל"ז, יב-יד).

ודוד בן איש אפרתי הזה מבית לחם יהודה וישמו ישי ולו שמונה בנים והאיש בימי שאול זקן בא באנשים. וילכו שלשת בני ישי הגדלים הלכו אחרי שאול למלחמה ושם שלשת בניו אשר הלכו במלחמה אליאב הבכור ומשנהו אבינדב והשלישי שמה. ודוד הוא הקטן ושלשה הגדלים הלכו אחרי שאול. ודוד הלך ושב מעל שאול לרעות את צאן אביו בית לחם. ויגש הפלשתי השכם והערב ויתצב ארבעים יום. ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה והרץ המחנה לאחיך. ואת עשרת חריצי החלב האלה תביא לשר האלף ואת אחיך תפקד לשלום ואת ערבתם תקח

(שמ"א י"ז, יב-יח).

עצם הסיפור כבר מעלה את ההשוואה: אב משלח את בנו הקטן לראות האם שלום לשאר בניו - אחיו של השליח. ביוסף: "ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר", ובדוד: "ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך... ואת אחיך תפקד לשלום ואת ערבתם תקח".

אך מעבר לסיפור עצמו אנו מוצאים הקבלות נוספות. דרך התיאור של המקרא בשני המקרים זהה: תחילה מתואר הרקע לשליחות, ואף זאת בלשון דומה (ביוסף: "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם". בדוד: "וילכו שלשת בני ישי הגדולים הלכו אחרי שאול למלחמה"), אח"כ מתוארים טיב השליחות וביצועה.

אף סיבת השליחות דומה בשני המקרים: האחים מצויים במקום סכנה, והאב חושש לגורלם. אצל דוד הדבר בולט לעין - האחים במלחמה. גם אצל יוסף הדבר כך: דאגת האב מובנת מאוד לאור הרקע בפרשה הקודמת - מעשה דינה. לאחר ששמעון ולוי הרגו את תושבי שכם, אומר יעקב לבניו:

עכרתם אתי להבאישני בישוב הארץ... ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי

(בראשית ל"ד, ל).

ואכן, כשמשפחת יעקב עוזבת את שכם, אנו מוצאים הגנה מיוחדת מאת הקב"ה:

ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראשית ל"ה, ה).

כלומר, משפחת יעקב נמצאת ב'מלחמה קרה' עם אזור שכם בעקבות הריגת תושבי שכם, וסביר להניח, שלמרות בריחת יעקב, אנשי הסביבה שומרים טינה לו ולמשפחתו ומחכים לשעת הכושר להינקם בהם. על רקע זה, ברורה דאגת האב

בשעת רעיית הצאן, שהרי "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם", ובמקום זה שורת הסכנה.¹

אם כן, גם דוד נשלח לראות את שלום אחיו במקום סכנה, וכך אף יוסף נשלח לראות את שלום אחיו במקום סכנה.

וכשם שפרט זה גלוי בסיפור דוד ונסתר בסיפור יוסף, קיימת סוגיה אחרת - יחס האחים אל השליח - המפורשת בסיפור יוסף אך נסתרת בסיפור דוד.

אחי יוסף שונאים את יוסף. הדבר מפורש בכתובים:

ויראו אחיו כי אתו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלם... ויוספו עוד שנא אתו...

(בראשית ל"ז, ד-ה).

וכן מהמשך הפרשה ומפרשת מכירת יוסף הדברים ברורים ומפורשים. לפי דעתם של מפרשים שונים,² נשלח יוסף גם כדי לפייס את אחיו שהתרחקו מבית יעקב בשל הקנאה ביוסף, ודעה זו קרובה אל הפשט.

אצל דוד נאלצים אנו לחקור בעצמנו מה מצב היחסים בין דוד לאחיו. לפני שדוד נשלח על-ידי ישי אביו,³ אנו קוראים על 'בחינת' בני ישי כדי לברר מיהו המתאים למלוכה, ולבסוף על בחירת דוד למלך על ידי שמואל ומשיחתו:

ויאמר שלום לזבוח לה' באתי התקדשו ובאתם אתי בזבח ויקדש את ישי ואת בניו ויקרא להם לזבח. ויהי בבואם וירא את אליאב ויאמר אך נגד ה' משיחו. ויאמר ה' אל שמואל אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב. ויקרא ישי אל אבינדב ויעברהו לפני שמואל ויאמר גם בזה לא בחר ה'. ויעבר ישי שמה ויאמר גם בזה לא בחר ה'. ויעבר ישי שבעת בניו לפני שמואל ויאמר שמואל אל ישי לא בחר ה'. ויאמר שמואל אל ישי התמו הנערים ויאמר עוד שאר הקטן והנה רעה בצאן ויאמר שמואל אל ישי שלחה וקחנו כי לא נסב עד באו פה. וישלח ויביאהו והוא אדמוני

1. רעיון זה מופיע בפירוש הרשב"ם לתורה בשם ר' יוסף קרא, בראשית ל"ז, יג.

2. עיין בפירוש אברבנאל במקום (ירושלים תשכ"ד, עמ' שסו), ובפרוש רש"ר הירש לבראשית ל"ז. הדבר עולה מתוך המקראות: בתחילה אנו קוראים: "יוסף בן שבע עשרה שנה היה רעה את אחיו בצאן", ולאחר סיפור החלומות ושנאת האחים הכתוב אומר: "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם". היעדרות יוסף מרעיית הצאן מובנת עפ"י ההקשר - בשל שנאת האחים, וממילא שליחת יעקב את יוסף אל האחים באה לפתור בעיה זו.

3. קשה לדעת מפשט הפסוקים כמה זמן עבר בין ההמלכה לשליחות, אך ברור שמדובר בכמה חודשים לפחות.

עם יפה עינים וטוב ראי ויאמר ה' קום משחהו כי זה הוא. ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו...

(שמ"א ט"ז, ה-ג).

קשה לתאר במילים את ההשפעה על המשפחה כולה לאחר הבשורה וההמלכה. אין סיבה לחשוב כי משפחת ישי מפקפקת באמינות דברי שמואל, שהרי כל ישראל כיבדוהו ביותר והכירו בגדולתו כנביא אמת. בפשטות נראה, כי המשפחה כולה ידעה על דבר ההמלכה ("וימשח אתו בקרב אחיו"), ולמרות שמוסד המלוכה בישראל עדיין 'צעיר וטרי', מוכר הוא למשפחה מעמים אחרים באזור, אשר שם המלך עושה ככל העולה על לבו, ושולט לחלוטין בכל אשר נעשה במדינתו ובעמו. הדברים אף מודגשים בנאום המלוכה של שמואל בשעת המלכת שאול ('משפט המלך'). מצפים היינו, שלפחות בתוך המשפחה מעמד דוד ישתנה לבלי הכר, וכבוד רב והערכה יפלו בחלקו. והנה למרבה ההפתעה, אנו קוראים בהמשך, שדוד ממשיך ברעיית הצאן, עבודה שמבחינות מסוימות ניתן היה לראותה כפחותת ערך, ובמיוחד למי שנמשח למלך - "ויאמר שלחה אלי את דוד בנך אשר בצאן... ודוד הלך ושב מעל שאול לרעות את צאן אביו בית לחם".⁶ קשה להבין כיצד זה דוד ממשיך לרעות את צאן המשפחה לאחר שנמשח למלך, ואין אח אחר מחליף אותו.

הדבר אולי מובן יותר, אם ננסה לחשוב על תחושת האחים לאחר המלכת דוד. שמואל בחן את האחים כולם, החל בגדול וכלה בקטן, והעדיף את דוד הקטן על פני אחיו הגדולים אשר היו עדיפים עליו אף במראה ("אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתיהו"). תוך כדי חיפוש הבן המתאים למלכות, מועמדות דוד לא עולה אפילו כאופציה הראויה לדיון, וישי אינו קורא לו מעם הצאן, אלא לאחר בקשה מפורשת של שמואל. והנה אותו אח קטן נמצא עדיף וראוי יותר למלוכה מאחיו הבכירים. ניתן לשער, כי דבר זה קינן בלב האחים, והקנאה הייתה מרובה. לא רק שהאח הצעיר נבחר, אלא בצורה ברורה הוא הועדף על פניהם, כלומר, הם

4. ברור, שמלוכה בישראל שונה במהותה ממלוכה בעמים אחרים, אך כמוסד מתפקד, המלכויות דומות, ודאי מבחינת התדמית שלה בעיני הציבור, כולל מנקודת מבטה של משפחת ישי.

5. מסתבר שיעקב השאיר את יוסף בבית ולא שלח אותו עם האחים לרעות את הצאן, בשל המעמד המיוחד אשר היה ליוסף בבית. ברור שדבר זה הגביר עוד יותר את שנאת האחים כלפי יוסף, את קנאתם ואת התחושה שהוא מופלה לטובה.

6. אמנם ניתן לכאורה להעלות על הדעת, כי רק בתקופה זו - כאשר האחים יצאו למלחמה - דוד מילא את מקומם ורעה את הצאן, כפי שאכן מתאר יוסף בן מתתיהו בקדמוניות היהודים (מהדורת א' שליט, ספר ששי, עמ' 199), אך מפשט הכתובים משמע, שמדובר בתיאור כללי של מצב דוד בתוך המשפחה.

היו האלטרנטיבה, והוא גבר עליהם. ייתכן, שתסכול ומרירות אלו בקרב האחים הביאו אותם להתעלמות מסוימת מעובדת ההמלכה, והשארית דוד כאחראי על הצאן, מעין הכחשת מה של המצב החדש שנוצר בבית.

אם כן, גם אצל יוסף השליחות היא אל אחים שונאים ומקנאים, תוך מגמה לפייסם ולהשכין שלום במשפחה, ואף דוד נשלח אל אחים מקנאים וממורמרים. בכל זאת, וזו הנקודה שחשוב למקרא להדגיש בפנינו, הם יוצאים לשליחות בלב שלם למרות הסכנה האורבת להם בשליחותם.

ואכן, אף בקבלת האחים את השליח מצאנו שוויון מסוים, לפחות בבסיס התגובה. אחי יוסף מתכננים להמיתו: "ויאמרו איש אל אחיו... ועתה לכו ונהרגהו ונשליכהו באחד הבורות..."⁷, ובסופו של דבר, מוכרים אותו לעבד ויוסף מורד מצרימה. גורלו של דוד שפר עליו יותר, אך אנו מוצאים תוכחה גלויה ונוקבת של אחיו על עצם השליחות:

ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדנך ואת רע לבבך כי למען ראות המלחמה ירדת

(שמ"א י"ז, כח).

תוכחה זו תמוהה היא כשנשמעת מפי אח שראוי היה שיודה לאחיו אשר בא לדרוש בשלומם ולהביא לו מזון. בתוכן התוכחה אנו מוצאים שוב הדגשת המעמדות השונים, של האח הצעיר, שומר הצאן - "ועל מי נטשת מעט הצאן", העומד מול העיסוק המכובד של האחים - לוחמים בצבא ישראל - "כי למען ראות המלחמה ירדת".

עמד על נקודה זו בעל דעת סופרים, אלא שהוא טוען: "הנה כתב לדורות את דברי הגדוף של אחי דוד הגדול, ללמד באיזה מידה היה דוד בלתי ידוע אף לקרובים ביותר, עד שיכולים היו לגנותו בצורה כזאת, כי אף שאליאב דיבר מתוך כעס, ואולי אף מקנאה, לא היה מעיז לעשות כן, אילו ידע את עוצם גדולתו [של דוד]...". לטענתנו, אדרבה, דווקא אח דוד, הקרוב אליו, מקנא בו, ואילו הסביבה הרחוקה יותר מעריכה אותו ואת אומץ לבו.

הן אצל יוסף והן אצל דוד האחים אינם מקבלים בברכה את השליחות, למרות שזו נועדה לדרוש בשלומם ובטובתם.

גם דוד וגם יוסף אינם 'נשברים' בשל תגובת אחיהם. דוד ממשיך מיד בתכנונו לצאת לקרב עם גלית, למרות הסתייגות אחיו: "ויסב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה", ובנאומו בפני גלית לפני מלחמתם, מדגיש דוד כי הוא רואה עצמו כשליח של הקב"ה במאבק הזה. דוד אינו מרגיש ששליחותו תמה כשהגיע לעמק

כלומר דוד ויוסף מודעים לשלטון שיגיע לידיהם, כך אף אביהם ואחיהם, ובכל זאת הם הולכים לשליחות בלב חפץ.

הקבלות לשוניות

עד כאן ראינו הקבלה בין שתי הפרשיות בתכנים שלהן. ברצוני להצביע על הקבלה בלשון הכתובים שבשני הסיפורים. בשתי הפרשיות חוזר ונשנה הפועל 'הלך' במינוי השליחות ובביצועה:

אצל יוסף:

וילכו אחיו לרעות... ויאמר ישראל אל יוסף... לכה ואשלחך אליהם... ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך... שמעתי אומרים נלכה דתינה. וילך יוסף אחר אחיו... ועתה לכו ונהרגו ונשלכו... הולכים להוריד מצרימה... לכו ונמכרנו לישמעאלים... (בראשית ל"ז, יב-כה).

אצל דוד:

וילכו שלשת בני ישי הגדלים הלכו אחרי שאול... אשר הלכו במלחמה... ושלשה הגדלים הלכו אחרי שאול. ודוד הלך ושב מעל שאול... וישא וילך כאשר צוהו ישי... ויאמר שאול אל דוד לא תוכל ללכת... (שמ"א י"ז, יג-לד).

ובנוסף לפעולת ההליכה החוזרת ונשנית, מוזכרות עוד שתי פעמים אשר בהן מיוחסת לדוד ריצה: "והרץ המחנה לאחיק... וירץ המערכה" (שמ"א י"ז, יז, כב).

פעולת ההליכה המודגשת בשני הסיפורים מכניסה אותנו לאווירה של שליחות, שהרי בניגוד למצב עמידה אשר מסמל סטטיות ופסיביות, פעולת ההליכה מפורשת בדרך כלל כביטוי לאקטיביות, כיזמה וכפעילות.⁸ זו אכן האווירה והתכונה החשובות ביותר הנדרשות מן השליח ההולך לעשות את שליחותו.

מעבר לכך, קיימת חזרה על מילת היחס 'אחיק', אשר לכאורה נראית מיותרת בשני הסיפורים. אצל יוסף כתוב: "ויאמר ישראל אל יוסף הלוא אחיק רעים בשכם... לך נא ראה את שלום אחיק". למרות שהיעד כבר נכתב, הכתוב מדגיש שוב, שהשליחות היא אל האחים. כך מצאנו אף אצל דוד: "ויאמר ישי אל בנו קח נא לאחיק... והרץ המחנה לאחיק... ואת אחיק תפקד לשלום". שוב, במינוי השליחות, מוצאים אנו חזרה מיותרת על היעד - 'אחיק'.

8. מעניין לבחון את הציווי לאברהם 'לך לך' לאור גישה זו. ואכן, השפת אמת כותב על ציווי זה: "האדם נקרא מהלך".

האלה, אל אחיו; הוא עדיין מתפקד כשליח, אלא שהמשלח השתנה: מן השליחות של האב לדרוש בשלום האחים עולה דוד לשליחות אחרת גדולה לאין ערוך בחשיבותה ובסכנותיה: שאול שולח אותו למלחמה בגלית הפלישתית, שחשיבותה מכרעת לגורל האומה כולה.

כך גם יוסף. בסוף סיפור המכירה, בהתגלות יוסף לאחיו במצרים, אנו מוצאים התייחסות למכירה על ידי אחיו:

ועתה אל תעצבו... כי למחיה שלחני אלהים לפניכם... וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ... ועתה לא אתם שלחתם אתי הנה כי האלהים... (בראשית מ"ה, ה-ט).

הפועל 'שלח' מוזכר כאן שלוש פעמים. יוסף מדגיש כי מסתבר במבט לאחור, כי שליחותו לא הסתיימה בשכם, וכי הוא עדיין רואה עצמו כשליח, אלא שהמשלח השתנה: מהשליחות של האב לדרוש בשלום האחים, נשלח יוסף על ידי ה' לדאוג לגורל עם ישראל כולו, להכין לו מזון וקיום בימי רעב וצרה.

נקודה שכבר נגענו בה, אך ראוי לשוב ולהדגישה היא המצב לפני השליחות. בשני הסיפורים מודעים הכול לעובדה שהשליח עתיד לקבל את השלטון, ולמרות זאת אין הדבר מונע את השליחות מלהתבצע. דוד, ישי והאחים שמעו את דברי שמואל ונכחו בשעת משיחת דוד, כך שברור להם שבעתיד הלא רחוק עתיד דוד להיות מלך ישראל. אף על פי כן הוא יוצא לשליחות.

אף יוסף חולם חלומות, שאת פירושים ומשמעותם הפשוטים אנו שומעים מפי האחים:

ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם משל תמשל בנו...

(ל"ז, ח).

כלומר, פירוש החלומות מעיד על מלכות ושלטון שייפלו ביד יוסף. ברור שיוסף חי בתחושה שאין אלו חלומות שוא (ולו בשל העובדה שהוא מספר אותם למשפחתו), וכך גם המשלח, אביו יעקב, עליו נאמר ביחס לחלומות: 'ואביו שמר את הדבר' (ל"ז, יא), ופירש שם רש"י: 'היה ממתין ומצפה מתי יבוא'. כך גם עולה מהפגישה עם האחים במצרים: 'ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם' (מ"ב, ט), ומן התיאור שם ברור, שזה הניע אותו לפעולה.

7. עיין רמב"ן (בראשית מ"ב, ט), האומר כי הדבר שהניע את יוסף בעומדו מול אחיו במצרים, היו החלומות הללו. יוסף חי בתודעה שהוא חייב להגשימם.

נסביר הדגשה זו מאוחר יותר. בשלב זה נסתפק בהצבעה על החזרה המיותרת הנשנית בשני הסיפורים.

ברצוננו להדגיש, כי אמנם ייתכן שמקצת התקבולות שהבאנו, הן התוכניות והן הלשוניות, אינן מצביעות על הקבלה הכרחית בין שתי הפרשיות, אך אם נצרף את כל ההקבלות על הבסיס הזה של הסיפור, נראה שלא ניתן להתעלם מקיומה של השוואה מסוימת בין הסיפורים,⁹ ואף ייתכן, שכאשר תיאר שמואל את שליחותו של דוד, ראה ברוחו ברקע את שליחות יוסף.¹⁰

מסרים אידאיים

הצבענו על ההקבלות הקיימות בין שני סיפורי השליחות. כעת נדון במסר שעולה מסיפורים אלו בבחינת 'מסר סמוי'. אין הוא מפורש בכתובים, אך הוא טמון בהם, והתופעה שכיחה במקרא.

יוסף ודוד מיועדים לשלטון בישראל, לא רק הם עצמם, אלא גם זרעם אחריהם. יוסף מתחיל את שלטונו במצרים, שלטון אשר במהרה הופך לשלטון מעשי על האזור כולו, כולל על משפחתו - משפחת ישראל. מול יוסף עומד יהודה. המתח ביניהם ניכר וידוע: מי יהיה המנהיג של האומה הישראלית. מתח זה עולה כבר מברכתו של יעקב לבניו. הוא מדבר על עליונותם של שני אחים אלה, יהודה ויוסף, על כל שאר האחים. ליהודה מובטח השלטון לדורות ('לא יסור שבט מיהודה'). לעומתו יוסף מכונה 'נזיר אחיו', והוא מקבל שני חלקים בירושה כדין הבן הבכור היורש כפליים מכל אחד מאחיו. דוד - משבטו של יהודה - מייסד את מלכות בית דוד בישראל, מלכות אשר קיבלה הבטחה מפורשת מאת הקב"ה, 'ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם' (שמ"ב ז', טז).

9. דומה, שטרם נעשתה עבודת השוואה מקיפה בין שתי שליחויות אלו, אם כי לעתים מוצאים אנו רמזי השוואות בכמה פרשנים. כך בדעת סופרים המתייחס לשליחות דוד: "נראה כי עשה כן לא רק כדי לשלוח את מעט המזון, אלא כדי שיביא דוד מתנה לאחיו ויתרצה להם... דומה למה שאמר יעקב ליוסף כאשר שלחו לאחיו". כן מצאנו בפירוש שד"ל לתורה, בהתייחסו לשליחות יוסף: "אולי נתן לו [יעקב ליוסף] מתנות להביא להם, כדרך שעשה ישי שנתן לדוד מאכל להביא לאחיו, וזה טעם 'לכה ואשלחך' - בא וקח מה שאתן לך". עמנואלי משווה בין יעקב וישי באשר שניהם שלחו את בניהם ללא ידיעה מוקדמת על ההשלכות הגורליות הנלוות לשליחויות אלו ("מ עמנואלי, ספר בראשית הסברים והארות, ת"א 1984 [מהדורה שנייה], עמ' 497).

10. ברצוני להעיר, כי אף בספרות המחשבה קיימת זיקה בין דמותו של יוסף ודמותו של דוד. נסתפק בהערה, שבעולם הקבלה והסוד, יוסף מסמל את ספירת היסוד ודוד - את ספירת המלכות, כאשר בין ספירת יסוד וספירת מלכות ישנה זיקה בסיסית ומתמדת.

שני כוחות מנוגדים אלו, שני שלטונות אלו - יהודה ודוד מחד, ויוסף ואפרים מאידך - ממשיכים לאורך כל שנות קיומו של עם ישראל, עד שבאחרונה אף משיח בן יוסף הוא המכשיר את הקרקע לבואו של משיח בן דוד¹¹ הגאולה באחרית הימים אף היא מתוארת כשלום, כשלמות וכאחדות בין שניהם:

ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתב עליו ליהודה ולבני ישראל חבנו. ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבנו. וקרב אתם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך. וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלוא תגיד לנו מה אלה לך, דבר אלהם כה אמר ה' הנה אני לקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבנו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה ועשיתם לעץ אחד והיו אחד בידי (יחזקאל ל"ז, טז-ט).

תרומת השליחות לשליח

מכיוון ששתי דמויות אלו מיועדות לשלטון, חייבות הן לעבור חינוך מיוחד אשר יכשיר אותן לשלטון זה. השליחות שדנו בה במאמר זה, הייתה גולת הכותרת בחינוכו. יוסף ודוד עשו את רצון אביהם למען טובת אחיהם, תכונה שהפנימו, ובהמשך - בהסתכלות כללית יותר - עשו רצון אביהם שבשמים למען אחיהם, עם ישראל כולו. בעשייה זו כרוכים סיכון והקרבה. אך השליחים מתגברים עליהם מתוך דבקות במשימה וראיית טובת האחרים.

הסתכלות בסיסית זו, שממעל למנהיג נמצא מלכו האמתי של העולם וששלטון יש יעד ומטרה - לשרת את עם ישראל ולחנכו - נטבע באישיותם של יוסף ודוד, כאשר עשו את רצון אביהם והלכו בשליחותו לדרוש בשלום אחיהם.

למרות הסכנה שארבה להם, על אף שאחיהם שאליהם נשלחו לא אהבו אותם, על אף שהם ידעו כי מעמד גבוה נכון להם בהמשך דרכם, למרות כל זאת - הלכו ועשו מאמץ מיוחד כדי לבצע את השליחות שהוטלה עליהם.¹² לא על עצמם חשבו אלא על טובת הזולת. חינוך זה נטבע בהם ובזרעם, ולפיכך ראויים ונכונים הם למלכות: הם העדיפו את טובת הכלל על האינטרס האישי שלהם.

11. ראה בבלי סוכה נב, ע"א-ע"ב. תיאור מפורט של חלקם של שני המשיחים (משיח בן יוסף ומשיח בן דוד) מצוי במדרשי גאולה שונים ובעיקר בספר זרובבל. ראה מדרשי גאולה, מהדורת י' אבן שמואל, רמת-גן 1968, עמ' 88-55.

12. את המאמץ אנו פוגשים בצורות שונות: אצל דוד עמדנו כבר על פעולת הריצה המיוחסת לו, פעולה המאפיינת מאמץ מיוחד, לפני משורת הדין. אצל יוסף אנו קוראים על חיפוש האחים, על שאלתו מהאיש למקום אחיו, למרות שזהו 'פתח' מצוין ליוסף לחזור בו מן השליחות, בטענה שהאחים הלכו משכם ולא ידוע לאן.

ההבדל בין יוסף ודוד בביצוע השליחות ותוצאותיה

מתוך ההשוואה בין יוסף לדוד עולה אף ההבדל הבולט שביניהם בביצוע השליחות. קשה להתעלם משני הפסוקים הדומים מאוד:

אצל יוסף: "וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם".

אצל דוד: "ודוד הלך ושב מעל שאול לרעות את צאן אביו בית לחם".

בסיפור יוסף האחים הם הרועים את הצאן, אשר, כפי שכבר הזכרנו, היא עבודה נחותה וקשה, ויוסף הולך אל הצאן לראות את שלום אחיו. לעומת זאת, בשליחות דוד, הוא רועה את הצאן, והוא עוזב אותו כדי לראות את שלום אחיו. נקודה זו יכולה להסביר את ההבדל שבתוצאות שתי השליחויות. אחי יוסף מוכרים אותו לעבד במצרים, כלומר, השליחות - לפחות בתחילה - הניבה פירות באושים. בעוד שאצל דוד, השליחות הובילה (לאחר תוכחת האח) לניצחון על גלית ולקפיצת דרך משמעותית ונראית לעין בדרכו של דוד אל המלוכה ("הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו", כדברי הנשים השרות, שמ"א י"ח, ז). כיצד ניתן להבין את השוני שבהנהגת ההשגחה העליונה את שני שליחים אלו?

ייתכן, כי התשובה נעוצה בהבדל שהעלינו לגבי היחס אל הצאן. יוסף יורד אל הצאן, יוסף חש כי הוא יורד אל אחיו, הוא מקבל את השליחות אך מתוך תחושת עליונות על האחים. תחושתו זו עולה מן הפסוקים הקודמים לשליחות - "ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם", וכן מתוך העובדה, שיוסף מספר את חלומותיו לאחים ואינו מסתירם. הוא מתגאה ומתפאר בפניהם. על עצמו בלבד חשב באותם רגעים ולא על הבושה והתסכול שהוא גרם לאחיו. סביר להניח, שאף הכותונת המיוחדת שעשה לו אביו, סמל לבכורה - "וישראל אהב את יוסף מכל בניו", תרמו להרגשתו זאת.¹³ ועם תחושה בסיסית זו של אנוכיות והתפארות יוצא יוסף לשליחות. לשם ביעור תכונה זו, על יוסף לחוות הרגשת עבדות במקום זר ומנוכר לפני שיגיע לשלטון, ואכן יוסף מורד כעבד למצרים.¹⁴ סבלותיו שם שינו לחלוטין את תחושת הגאווה והאגואיזם שקיננו בו.

13. ייתכן, שבשלב זה יעקב ובניו סבורים, שאחד הבנים עתיד להיבחר ולהמשיך את הנהגת המשפחה, ושאר האחים יידחו, כפי שיצחק נבחר על פני ישמעאל, ויעקב על פני עשו, ועל פני השטח יוסף עומד להיות ה'נבחר'.

14. פרופ' צ' אדר כתב מקצת הדברים הללו (בספרו: ספר בראשית, מבוא לעולם המקראי, ת"א 1971 [מהדורה שנייה], עמ' 103), אלא שהוא לא פיתחם די הצורך. לדעתו, "התפישת התנ"כית היסודית מחייבת שיוסף יענש על התנשאותו, גם אם אין רוע בהתנשאות זו. מעין

לעומתו - דוד בא מן הצאן ועולה אל אחיו למלחמה באויבי ישראל, וזו גם תחושתו. הוא מרגיש כצעיר הבנים אשר נשאר לשמור על הצאן בעוד אחיו נלחמים עם הפלישתים אויבי ישראל. בתחושה זו יוצא דוד לשליחות, לא הרגשת עליונות והתנשאות, אלא אדרבה, הוא מרגיש כפחות שבאחים, המעוניין להיות במקום הסכנה ולסייע בכל כוחו במאמץ המלחמתי. אין צורך לחנך את דוד בנקודה זו, חוש ההתבטלות טבוע בו מנעוריו, טובת הכלל עומדת מול עיניו, ולכן שליחותו מניבה את פירותיה מיד, והוא מתקרב בצעד משמעותי לעבר המלכות.

המסר החינוכי הגדול העולה מהשוואת הסיפורים הוא, שאינו דומה שליח היוצא לשליחותו מתוך הרגשת התנשאות, מתוך תחושה של 'ירידה מלמעלה אל הצאן', לשליח העושה את שליחותו מתוך תחושת צניעות וענווה, מתוך תחושה של 'עלייה מן הצאן' לעבר האחים.

הרוע שבהתנשאותו של אבשלום. הנה יש למרק אותו ע"י השפלה, והקנאה הרעה של האחים היא הכלי בידי ה' לתת ליוסף כגמולו". לענ"ד דומה, שיש כאן יותר מענישת אדם פרטי על רגשות גאווה והתנשאות. מולנו עומד חינוכו של אדם העתיד להיות מנהיג בעם ישראל!